

MTA társadalomtudományi alelnöki koncepció

1. A bölcsészeti és társadalomtudományok a Magyar Tudományos Akadémián

A bölcsészeti és társadalomtudományok a Magyar Tudományos Akadémia életében mindig is különleges helyet foglaltak el, hiszen az alapítók majd 200 évvel ezelőtt a Tudós Társaságot a magyar nyelv művelésének és fejlesztésének előmozdítása céljából hozták létre.

A célok és a tudományterületek listája gyorsan bővült, s a Magyar Tudós Társaság 1831-ben kelt első Alaprajzának – mai elnevezéssel, alapszabályának – III. pontja értelmében „A Társaságnak ugyan gondja és munkálkodása minden tudományra kiterjed, ide nem számítva mégis a vallás tudományát.” Ez az okmány már hat tudományos osztálynak a felállításáról rendelkezett, ezek voltak: nyelvtudományi, filozófiai, történetírási, matematikai, törvényi és természettudományi osztály. Vagyis, Akadémiánkon kezdetektől fogva működtek bölcsészeti és társadalomtudományi osztályok; sőt, akkoriban a hat osztály közül négy volt ide sorolható. A széptudományok is az Akadémiához tartoztak, közelebből a Nyelvtudományi osztályhoz, amelyen belül különbséget tettek nyelv- és irodalomtudományok, valamint széptudományok között. Ez volt a helyzet egészen 1949-ig, amikor a széptudományokat elszakították az Akadémiától. E sérelem orvoslására 1992-ben került megalakításra a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia (SZIMA). Miután a SZIMA az MTA-val társult intézményként működik, így kívánatos lenne a SZIMA-t jobban bevonni az MTA mindennapi munkájába.

Idővel – a tudományok fejlődése következtében – az MTA-n nemcsak újabb tudományos osztályok megalakítására került sor, de a bölcsészeti és társadalomtudományi osztályai által lefedett tudományterületek is jelentősen kibővültek. Napjainkra a három tudományos osztályhoz – a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához, a Filozófiai és Történettudományok Osztályához, a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályához – sokféle tudományág tartozik, olyanok is, amelyek az osztályok elnevezésében nem is jelennek meg; így valójában ezek az osztályok igen heterogén összetételűek. Fontos lenne, hogy tudatosuljon a közvéleményben a bölcsészeti és társadalomtudományok sokfélesége, és az, hogy e tudományok egy része olyan nemzeti tudomány, amelyeknek gondozása és kutatása nemzeti feladat; másik részükhöz pedig olyan tudományágak tartoznak, amelyek a társadalmi jelenségek vizsgálatával foglalkoznak, törekedve a problémák feltárására, s azok megoldására vonatkozó javaslatok kidolgozására.

Az MTA kutatóhálózatának 2019-ben történt elcsatolása különösen érzékenyen érintette a bölcsészeti és társadalomtudományokat, hiszen ezeknek az intézkedéseknek három nagy bölcsészeti és társadalomtudományi kutatóközpont és egy önálló kutatóintézet esett áldozatul. A kutatóhálózatnak az MTA-tól való elszakítása következtében a tudományos osztályoknak át kell gondolniuk a volt akadémia kutatóhelyekkel való kapcsolataikat, s meg kell teremteni a köztestület és a kutatóhelyek közötti intézményes kapcsolatok kereteit; ennek egyik eszköze lehetne egy Institute of Advanced Studies létrehozása.

2. Az MTA társadalomtudományi alelnökének feladatai

Az MTA alelnökeinek feladata mindenekelőtt az elnök munkájának segítése; az Akadémiai törvény 14. § (6) bek. értelmében az alelnökök „az elnök által meghatározott munkamegosztás szerint látják el feladataikat”.

Az elnök munkájának segítségével túlmenően a három nagy tudományterület képviselő alelnökökre hárul a hozzájuk tartozó tudományterületek sajátos szempontjainak és érdekeinek az MTA legfelsőbb vezetésében való megjelenítése. Ismeretes, hogy a három nagy tudományterület igen csak különbözik egymástól, nemcsak a kutatások tárgyát tekintve, hanem a kutatások módszertanát, publikációs szokásaikat, stb. illetően is. Az MTA társadalomtudományi alelnökének egyik feladata, hogy ezekre, valamint a bölcsészeti és társadalomtudományi területek közötti eltérésekre felhívja mind az Akadémia vezetőinek, mind pedig a tudományos közvéleménynek a figyelmét.

Fontos, hogy az MTA felépítésében, s a különféle testületi szerveiben érvényesüljön a három nagy tudományterület megfelelő képviselője. Ezt már csak az is indokolja, hogy alig van különbség a három nagy tudományterülethez tartozó köztestületi tagok számát illetően, s a legtöbb köztestületi tag a három bölcsészeti és társadalomtudományi osztályhoz tartozik.¹

Az Akadémiai Törvény értelmében az alelnökök az Elnökség és a Vezetői Kollégium tagjaiként részt vesznek az MTA-t érintő legfontosabb döntések meghozatalában. Társadalomtudományi alelnökké történő megválasztásom esetén arra szeretnék törekedni, hogy a fentebb említett testületi szervekben való közreműködéssel segítsem a magyar tudomány előrehaladását, az MTA hazai és nemzetközi hírnevének növelését, az MTA és vezetői függetlenségének a megőrzését, valamint a tudományos kutatások szabadságának a garantálását.

Az MTA függetlenségének biztosításához megfelelő anyagi háttér szükséges; az önálló akadémiai vagyont megteremtésére törekedni kell, annál is inkább, mert a II. világháború után óriási anyagi veszteségek érték az Akadémiát. Az MTA-t ért vagyontvesztésekért való kárpótlás legmegfelelőbb módja az lenne, ha a kormány támogatásával létrejönne egy jelentős részvénytől álló alapítvány. Nem elhanyagolható azonban a gazdasági élet szereplőinek segítségével történő vagyongyarapítás sem, illetve a magánszemélyek adományozása; ezek elősegítése érdekében az eddigieknél nagyobb publicitást kell biztosítani mind a szponzorálás lehetőségének, mind pedig a hajdani támogatókról szóló megemlékezéseknek.²

3. Az MTA előtt álló feladatok

Örvendetes, hogy a 2019 decemberében megtartott rendkívüli közgyűlés elfogadta az MTA új küldetési nyilatkozatát, amely meghatározza az Akadémia jövőbeli céljait, feladatait, helyét a hazai közéletben, stb. Nyilvánvalóan a nyilatkozatban foglaltak megvalósítása számos egyeztetést igényel, amely majd a 2020 májusában megválasztásra kerülő új akadémiai vezetésre hárul. Az új feladatoknak és küldetésének az Akadémia csak akkor tud majd eleget tenni, ha mind a tagtársak, mind pedig a köztestületi tagok aktívabban vesznek részt a tudós testület munkájában. Ezen túlmenően az akadémiai tudományos közéletbe jobban be kell vonni a tiszteleti és a külső tagokat.

¹ 2020. januári adatok szerint a matematikai és természettudományi osztályokhoz 5293, az élettudományi osztályokhoz 5095, a bölcsészeti és társadalomtudományi osztályokhoz pedig 5350 köztestületi tag tartozik.

² Ennek egyik módja lehetne az MTA honlapján külön rovatot szentelni két évszázad nagylelkű adományozóinak; itt kellene megemlíteni nemcsak az Akadémiát hatalmas összegekkel támogató arisztokratákat és nagytőkéseket, hanem azokat a művészeket, értelmiségieket, egyházi személyeket, polgárokat, stb. akik - akár csak szerény összeggel - adakoztak az Akadémia javára. Megjegyzem, az ezekre vonatkozó adatok szinte hiánytalanul rendelkezésünkre állnak.

Az új feladatok közül kiemelten fontosnak tartom az Akadémia falain belül egy Institute of Advanced Studies létrehozását, amely a hajdani Collegium of Budapest mintájára működne. Az Institute három szekcióra tagozódna, mégpedig természettudományi, humán- és társadalomtudományi, valamint művészettudományi szekcióra. Az Institute egyfajta híd szerepét tölthetné be az elcsatolt kutatóhálózat és az MTA között.

Továbbra is megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a nők tudományos pályájának a segítésére és támogatására, s arra, hogy a női és férfi akadémikusok száma közötti arányok hasonlóak legyenek a férfi és a női DSc/MTA doktora fokozattal rendelkezők közötti arányokhoz.

Budapest, 2020. január 14.

Lamm Vanda
MTA rendes tag